

Complexnummer: 531586

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Verdedigingswerk te Vreeswijk

Aantal complexonderdelen

5

Monumentnummers van complexonderdelen

531587, 531588, 531589, 531590,
531591

Woonplaats

Nieuwegein

Gemeente

Nieuwegein

Provincie

Utrecht

Locatie van het hoofdobject

Nieuwegein, Verdedigingswerk te Vreeswijk

Complexomschrijving

Cluster 55. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

COMPLEX VERDEDIGINGSWERK TE VREESWIJK

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren

tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie gedeclineerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: *La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire*. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaierluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfasen in de negentiende eeuw

Gedurende de eerste bouwfase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwfase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l' épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporair geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking. De derde bouwperiode (1867- ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit ver dragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaamd. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van

vijandelijk geschild te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee ging men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vreedstijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnesten, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden.

VERDEDIGINGSWERK TE VREESWIJK

Inleiding Complex

Het Complex VERDEDIGINGSWERK TE VREESWIJK is een klein fort (ca. 1,5 ha) dat in eerste aanleg stamt uit 1786 en toen deel uitmaakte van de Oude Hollandse Waterlinie. Het Verdedigingswerk te Vreeswijk, ook wel 'Fort bij Vreeswijk' genoemd, is dan ook van oudere oorsprong dan de 19de-eeuwse gebouwen doen vermoeden.

In 1373 is de Vaartsche Rijn gegraven en door middel van een schutsluis in verbinding gebracht met de Lek. Deze verbinding is altijd van groot belang geweest, o.a. voor de stad Utrecht, zodat zich in de nabijheid van de sluis, vooral aan de oostzijde, van meet af aan verdedigingswerken hebben bevonden. In 1373 was dit niet meer dan een blokhuis; in het jaar 1567 was er sprake van een schans. Dit werk is verscheidene malen hersteld en verbeterd. In

1672 is de verdediging door de Fransen versterkt, maar later deels weer afgebroken.

In 1786 is er een geheel nieuw open verdedigingswerk aangelegd, dat in 1820 is omgewerkt tot een gesloten werk. Aan de noordzijde van het werk zijn onder meer overblijfselen van een enveloppe zichtbaar.

Met het ten uitvoer brengen van Kraijenhoffs plannen voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, werd het Verdedigingswerk te Vreeswijk hiervan onderdeel en is het in 1852-1853 opnieuw verbeterd en gemoderniseerd; daarna heeft het verdedigingswerk zijn hoofdvorm met een open keelzijde behouden.

Forten en vergelijkbare werken werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen, die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de werken is, behalve dit gewoonlijk tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol vervulde of kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden, gedekte toegangen, bestrate paden en appelplaatsen. De aardwerken zijn in sterk van elkaar verschillende grondplannen aangelegd, vaak met een of meer bastions, die eveneens in vorm konden verschillen. Rond het aardlichaam kwam - indien mogelijk - een (dubbele) natte gracht te liggen. Over de gracht lag gewoonlijk een (beweegbare) brug - verschillende typen komen voor - maar soms was er een vaste oeververbinding, bijvoorbeeld in de vorm van een dam, die deel (kunnen) uitmaken van het wegstelsel. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg of een pad, die/dat zowel in de vorm van een gedekte weg kon zijn aangelegd, als ook wel gelijk met of zelfs boven maaiveldniveau lag. Deze wegen of paden konden verschillende functies hebben, uiteenlopend van openbare weg tot onderhoudspad, en ook van militaire gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevindt zich bovendien vaak een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone (de Militaire Landsgrond) waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had.

Het Verdedigingswerk te Vreeswijk voldoet slechts ten dele aan dit algemene beeld: het werk is nooit voorzien van bomvrije bouwwerken. Het Verdedigingswerk te Vreeswijk was primair bedoeld ter verdediging van de voor de inundaties belangrijke schutsluis tussen de Lek en de Vaartsche Rijn te Vreeswijk. Verder kon de Lekdijk, één van de accessen, verdedigd worden en kon een oversteek van de rivier door vijandelijke troepen worden belet. Ook bewaakte men het inundatiekanaal naar de Schalkwijkse Wetering tegen een eventuele vijand. Door de aanleg van Fort Honswijk bleef de functie van Verdedigingswerk te Vreeswijk beperkt, waardoor het nooit van bomvrije gebouwen is voorzien.

In 1853 heeft het verdedigingswerk zijn huidige vorm gekregen. De werken werden uitgevoerd onder leiding van Luitenant-kolonel jhr. J.A.A.C. Ridder van Rappard en Iste Luitenant P. Stolk. Nieuwe aanpassingen volgden vanaf het eind van de 19de eeuw: in 1885 werd een houten loods opgetrokken, tussen 1880 en 1900 een wachterswoning en in 1901 een munitieopslagplaats. In 1934 werd een houten genieloods op het fort gebouwd, waarna in 1937 nog een stenen bergloods is neergezet. De eerste bestaat niet meer; de loods uit 1937 nog wel.

Het fort had omstreeks 1880 een organieke mobilisatiebezetting van 4 officieren en 166 manschappen.

In 1936 werd in de directe nabijheid van het werk een betonnen mitrailleurkazemat gebouwd op het hoekpunt van

de Lek / en het Lekkanaal, buiten de Prinses Beatrixsluizen, ter bestrijding van eventuele vijandelijke kanonneerboten. De toegangsbrug aan de westzijde van het werk is vervangen door een dam.

Ligging en relatie met andere complexen Het Complex Verdedigingswerk te Vreeswijk maakt door zijn ligging aan de Noordelijke Lekdijk aan de toegang tot kanalen richting Utrecht en Amsterdam in samenhang met het Fort Honswijk deel uit van de verdediging van de Lek en de (sluizen van de) Vaartsche Rijn en later van het Merwedekanaal. Tezamen met het complex Betonnen Werken en Sluis Lekkanaal en de Plofsluis maakte het verder deel uit van de verdediging van het Lekkanaal, alles in verband met de inundatiekommen van het gebied ten noorden van de Lek. De fortaanleg grenst direct aan de (historische) kern van Vreeswijk, met sluizencomplex en vormt hiermee een ten dele functionele eenheid.

Omschrijving complex

Het aan de Wierselaan gelegen VERDEDIGINGSWERK TE VREESWIJK bestaat in hoofdzaak uit een min of meer 'kommavormig' aardwerk met afgeronde hoeken, omgeven door een natte gracht. Op het aardwerk enkele bouwwerken die in een latere bouwfase zijn toegevoegd.

De bescherming van het Complex VERDEDIGINGSWERK TE VREESWIJK omvat de volgende complexonderdelen:

- FORTAANLEG MET AARDWERKEN, GRACHTEN, (RENTANT) ENVELOPPE, WEGEN EN MILITAIRE LANDSGROND
- FORTWACHERSWONING
- ARTILLERIELOODS
- MUNITIEBERGPLAATS
- BERGLOODS

Waardering complex

Het VERDEDIGINGSWERK TE VREESWIJK is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op:

a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw) Het betreft hier een complex dat in eerste aanleg een voorbeeld is van een klein fort uit de periode 1815-1826, tot stand gekomen met gebruikmaking van onderdelen uit onder meer de Oude Hollandse Waterlinie.

* Krijgshistorische waarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende

perioden daterende typen gebouwde of aangelegde (verdedigings)werken die dienden tot of bijdroegen aan afsluiting en verdediging van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de directe relatie tot de complexen Fort Honswijk, Betonnen Werken en Sluis Lekkanaal en de Plofsluis. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang van de onderdelen van het complex.

* Stedenbouwkundige waarden binnen de kern Vreeswijk in het algemeen en in samenhang met het sluisencomplex aldaar in het bijzonder.

* Het complex is representatief als verdedigingswerk dat zijn oorsprong heeft in de 18de eeuw en dat is aangepast tot in de 19de eeuw, toen de betekenis ervan afnam.

* Het complex is in zijn 19de-eeuwse vorm tamelijk gaaf bewaard.

Monumentnummer*: 531587

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 12 september 2014
Kadaster deel/nr: 64685/61

Complexnummer

531586

Complexnaam

NHW-Verdedigingswerk te Vreeswijk

Woonplaats*

Nieuwegein

Gemeente*

Nieuwegein

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Nieuwegein

Locatieomschrijving

Verdedigingswerk te Vreeswijk

Kadastrale gemeente*

VREESWIJK

Sectie*

B

Kad. object*

5458

Appartement

Grondperceel

Rijksmonumentomschrijving**

Cluster 55. Fortaanleg met aardwerken, grachten, (restant) envelope, wegen en militaire landsgrond.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE Inleiding

FORTAANLEG MET AARDWERKEN, GRACHTEN, (RENTANT) ENVELOPPE, WEGEN EN MILITAIRE LANDGROND als voorbeeld van een in de 19de eeuw gebruikt en aangepast ouder, voornamelijk aarden verdedigingswerk.

Het Verdedigingswerk te Vreeswijk is in fasen ontstaan door vergraving en aanpassing van schansen en aardwerken. In 1567 was er sprake van een schans. Dit werk is verscheidene malen hersteld en verbeterd. In 1672 is de verdediging door de Fransen versterkt, maar later deels weer afgebroken. In 1786-1787 is er een geheel nieuw open verdedigingswerk aangelegd, dat in 1820 is omgewerkt tot een gesloten werk. Van deze versterking resteert het aardwerk van het werk. In 1852/1853 vonden verbeteringen plaats, waardoor een in de keel open aardwerk ontstond. Anders dan bij de meeste forten zijn geen aardgedekte bouwwerken verzeen. In het westen, aan de open keelzijde, is ongeveer halverwege het werk een dam in de gracht gelegd die toegang biedt tot het fort, in plaats van de oorspronkelijke brug.

Omschrijving

FORTAANLEG MET AARDWERKEN, GRACHTEN, (RENTANT) ENVELOPPE, WEGEN EN MILITAIRE LANDGROND van het Verdedigingswerk te Vreeswijk. Het werk bestaat uit een in hoofdzaak 'kommavormig' aardlichaam met daarop aan de frontzijde een iets gebogen wal die bescherming kon bieden aan achtergelegen troepen en wapens,

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

gebouwen, terreinen of voorzieningen. Aan de noordzijde zijn overblijfselen van een oudere omwalling herkenbaar. De grootste lengte is ongeveer 150 m; de grootste breedte ongeveer 100 m. Rond het aardlichaam een gracht die in het zuiden grenst aan de Lekdijk en die in het oosten niet geheel de contouren van het aardlichaam weerspiegelt, maar mogelijk een oudere vorm met twee kleine bastions reflecteert. De noordelijke helft van de gracht wordt begrensd door een enveloppe die weer ten dele wordt begeleid door een grenssloot. Aan de buitenzijde van de gracht liggen wegen voor onderhoud en/of verkeer. Buiten de grachten resten van de Militaire Landsgrond. De fortaanleg grenst direct aan de (historische) kern van Vreeswijk, met sluizencomplex en vormt hiermee een ten dele functionele eenheid.

Waardering

De FORTAANLEG MET AARDWERKEN, GRACHTEN, (RENTANT) ENVELOPPE, WEGEN EN MILITAIRE LANDSGROND van het Verdedigingswerk te Vreeswijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw). Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1815-1826: Fortificaties en werken uit de vroegste periode van de Nieuwe Hollandse Waterlinie met gebruikmaking van onderdelen uit de Oude Hollandse Waterlinie.

Het onderdeel is een voorbeeld van een later niet van bomvrije gebouwen voorziene aarden aanleg met gracht en het vertegenwoordigt een vroege fase in de aanleg van de linie.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Stedenbouwkundige waarden binnen de kern Vreeswijk in het algemeen en in samenhang met het sluizencomplex aldaar in het bijzonder.

* Het onderdeel is een representatief en zeldzaam voorbeeld van een verdedigingswerk zonder bomvrije gebouwen uit de vroegste periode van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

* Het onderdeel is in de 19de-eeuwse uitwerking tamelijk gaaf bewaard, waarbij vrijwel alleen de aanleg van de dam aan de westzijde dit beeld verstoord heeft.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 531588

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 12 september 2014
Kadaster deel/nr: 64685/61

Complexnummer

531586

Complexnaam

NHW-Verdedigingswerk te Vreeswijk

Woonplaats*

Nieuwegein

Gemeente*

Nieuwegein

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Nieuwegein

Locatieomschrijving

Verdedigingswerk te Vreeswijk

Kadastrale gemeente*

VREESWIJK

Sectie*

B

Kad. object*

5458

Appartement

Grondperceel

Rijksmonumentomschrijving**

Cluster 55. Fortwachterswoning.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTWACHTERSWONING

Omdat de meeste forten en andere (buiten de bebouwde kom gelegen) verdedigingswerken - wanneer er geen sprake was van mobilisatie of oefeningen - geen bezetting met militair personeel hadden, was er in veel gevallen een aparte woning of andersoortig onderkomen voor een beheerder of wachter. Soms had een dergelijk(e) woning of onderkomen tevens een andere functie, zoals die van sluiswachterswoning, of brugwachtershuis. In de toegepaste architectuur bestaat mede hierdoor geen uniformiteit; het gebruikte bouw materiaal varieert, maar is gewoonlijk baksteen of hout en ook het aantal bouwlagen verschilt. Ook wat de locatie van een wachterwoning betreft zijn er geen duidelijke standaarden; sommige fortwachterswoningen liggen binnen de fortgracht, andere daarbuiten - soms zelfs op enige afstand van het fort.

Tegen de noord- en zuidgevel zijn later aanbouwen geplaatst van één bouwlaag onder een plat dak, die voor de bescherming niet van belang zijn.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De aan de keelzijde op het fort gelegen FORTWACHTERSWONING is gebouwd tussen 1880 en 1900 en in baksteen opgetrokken op een rechthoekige plattegrond en telt één bouwlaag onder een zadeldak, gedekt met gesmoorde pannen. De gevels zijn later bepleisterd en witgeschilderd. De zuidgevel heeft een venster in de eerste bouwlaag alsmede in de topgevel. De oostgevel bevat een venster en een deur. De noordgevel is identiek aan de zuidgevel.

Waardering

De FORTWACHTERSWONING van het Verdedigingswerk te Vreeswijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een militaire dienstwoning.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

- Het onderdeel is een representatief voorbeeld van een laat-19de-eeuwse fortwachterswoning.

- Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat de hoofdvorm grotendeels behouden is.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 531589

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 12 september 2014
Kadaster deel/nr: 64685/61

Complexnummer

531586

Complexnaam

NHW-Verdedigingswerk te Vreeswijk

Woonplaats*

Nieuwegein

Gemeente*

Nieuwegein

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Nieuwegein

Locatieomschrijving

Verdedigingswerk te Vreeswijk

Kadastrale gemeente*

VREESWIJK

Sectie*

B

Kad. object*

5458

Appartement

Grondperceel

Rijksmonumentomschrijving**

Cluster 55. Artillerieloods.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

ARTILLERIELOODS als niet bomvrije berging op het Verdedigingswerk te Vreeswijk. Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) berguimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Aan de zuidzijde van het werk te Vreeswijk is in 1885 een houten artillerieloods toegevoegd. De dakkapellen en dakramen van dit bouwwerk zijn niet oorspronkelijk. De loods is in 2009 aan de zuidzijde verlengd.

Omschrijving

Aan de keelzijde op het zuidelijk deel van het fort gelegen ARTILLERIELOODS, gebouwd in 1885. De loods is opgetrokken op rechthoekige plattegrond en telt één bouwlaag onder een met gesmoorde pannen gedekt zadeldak. De loods is samengesteld uit geschilderde rabatdelen. De vensters zijn voorzien van houten luiken.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Waardering

De ARTILLERIELOODS op het Verdedigingswerk te Vreeswijk is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarde als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw) Het onderdeel is een voorbeeld van een houten bergplaats voor artillerie.
- * Ensemblewaarde als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard vanwege de nog aanwezige onderdelen en details.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militaire opslagplaats

Functie

Monumentnummer*: 531590

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 12 september 2014
Kadaster deel/nr: 64685/61

Complexnummer

531586

Complexnaam

NHW-Verdedigingswerk te Vreeswijk

Woonplaats*

Nieuwegein

Gemeente*

Nieuwegein

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Nieuwegein

Locatieomschrijving

Verdedigingswerk te Vreeswijk

Kadastrale gemeente*

VREESWIJK

Sectie*

B

Kad. object*

5458

Appartement

Grondperceel

Rijksmonumentomschrijving**

Cluster 55. Munitiebergplaats.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

MUNITIEBERGPLAATS D, in 1901 gebouwd als niet bomvrije, bakstenen berging op het Verdedigingswerk te Vreeswijk.

Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) berggruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz.

Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Het betreft hier een onderdeel uit een periode waarin de verdedigingswerken in de NHW in toenemende mate gebruikt werden voor niet-defensieve doeleinden, zoals munitieopslag, schietbaan, enz.

De munitiebergplaats van het Verdedigingswerk te Vreeswijk bevindt zich aan de westzijde van het fort.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De MUNITIEBERGPLAATS D uit 1901 is gelegen aan de westzijde van het fort. Het gebouwtje is opgetrokken in baksteen in staand verband op een rechthoekige plattegrond. De munitiebergplaats heeft één bouwlaag onder een met gesmoorde holle pannen gedekt zadeldak. Aan de voor- en achterzijde een overstek en een makelaar. In de voorgevel is de entree, met een half rond bovenlicht, waarin de letter 'd'. In de achtergevel een getoogd venster. De zijgevels zijn blind met vlak onder de dakrand een reeks ventilatiegaten.

Waardering

De MUNITIEBERGPLAATS D van het Verdedigingswerk te Vreeswijk is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een munitiebergplaats.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is gaaf bewaard.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militaire opslagplaats

Functie

Monumentnummer*: 531591

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 12 september 2014
Kadaster deel/nr: 64685/61

Complexnummer

531586

Complexnaam

NHW-Verdedigingswerk te Vreeswijk

Woonplaats*

Nieuwegein

Gemeente*

Nieuwegein

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Nieuwegein

Locatieomschrijving

Verdedigingswerk te Vreeswijk

Kadastrale gemeente*

VREESWIJK

Sectie*

B

Kad. object*

5458

Appartement

Grondperceel

Rijksmonumentomschrijving**

Cluster 55. Bergloods.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

STENEN BERGLOODS, in 1937 gebouwd als relatief grote berging op het Verdedigingswerk te Vreeswijk.

Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) berggruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz.

Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Het betreft hier een onderdeel uit een periode waarin de verdedigingswerken in de NHW vooral gebruikt werden voor niet-defensieve doeleinden, zoals (munitie)opslag, schietbaan, enz.

De stenen bergplaats van het Verdedigingswerk te Vreeswijk bevindt zich centraal aan de noordzijde van het fort.

Oostelijk ervan zijn twee jongere bouwwerken geplaatst die met de bergplaats zijn verbonden door middel van een lager, lang gerekt tussenlid. De oostgevel is hier door grotendeels aan het zicht onttrokken. Beide bouwwerken zijn voor de bescherming niet van belang.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De bergplaats heeft thans een culturele functie.

Omschrijving

De STENEN BERGLOODS uit 1937 is gelegen aan de brede noordzijde van het fort. Het gebouw is opgetrokken in baksteen op een rechthoekige plattegrond en telt anderhalve bouwlagen onder een met gesmoorde holle pannen gedekt zadeldak. De westelijke - en vermoedelijk de oostelijke - langsgewel is geleed door negen lisenen en omvat op twee derde van de gevelhoogte twee vlak gedekte kapellen, waarin toegangen met dubbele openslaande deuren en ter weerszijden hiervan ramen. De zeven traveeën voorzien van vensters met verdeelde ramen. De toegangen bevinden zich in de kopse gevels en zijn gewijzigd; links en rechts hiervan kleine, hoog geplaatste vensters en op de verdieping dubbele openslaande deuren en een hijsbalk.

Waardering

De STENEN BERGLOODS van het Verdedigingswerk te Vreeswijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een bergplaats uit het einde van het Interbellum, toen veel forten voornamelijk opslagfuncties kenden.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat diverse kenmerken van de functie als opslagruimte herkenbaar aanwezig zijn, ondanks de deels aan het zicht onttrokken oostgevel.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militaire opslagplaats

Functie